

БІОГРАФІЧНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ РУДЕНКА

Поезія, за якою стоїть непересічна доля людини, надто ж доля трагічна, манить до себе, бо така поезія зазвичай демократична, не перевантажена сумнівним новаторством. З глибокими переживаннями, з тим, що наболіло, не граються, не експериментують. Той, кому справді болить, намагається висловитись просто і природно, як просто і природно коле серце. До того ж, якщо говорити про неповторність людської особистості, то не варто забувати, що найнеповторнішим в ній є, звичайно, душа, голос. А для того, щоб вони були правдивими в поетичному творі, передавати їх потрібно точно, без прикрас і деформацій. А це робити найважче. Життя Миколи Даниловича склалось так, що йому не потрібно було нічого вигадувати, не було в нього й необхідності запозичувати чужий духовний досвід. Баченого і пережитого вистачало на вірші, і на романи, і на п'єси, спогади. За кожним рядком справжнього поета - тінь пережитого. Але доки поет серед нас, доки не завершилось його земне коло, ми цього майже не помічаємо. Та, читаючи Миколу Руденка, не можна відділити його поезію від його життя. Над кожним рядком, над кожною сторінкою відчувається гудіння вітру епохи, яку певною мірою формувала і визначала і його особиста доля [13, с. 5].

Можна з впевненістю сказати, що покоління, до якого має честь належати Микола Данилович, пережило одні з найтрагічніших моментів в історії людства. Як відомо, дитинство збіглося з голодом 33-го і репресіями 37-го, юність - з війною, пора зрілості стала порою розчарування і тяжких пошуків істини. І, нарешті, у своє надвечір'я це покоління встигло побачити розвал імперії. Отже, доля подарувала Миколі Руденкові все, що тільки можна подарувати письменникові, але ж які перешкоди виставила на шляху до реалізації таланту! Переважна більшість його ровесників, письменників-фронтовиків, так і не змогла розірвати ідеологічні пута, перейти межу заборон і застережень. А з яким оптимізмом, з якими сподіваннями поверталось це покоління переможців після війни. Гордість за свою Батьківщину і природна людська радість - що пройшли через пекло і лишилися живими - переповнювали груди. І, звичайно ж, обпікала глибока печаль за полеглими. Це, власне, і було головними мотивами післявоєнної поезії, здебільшого поверхової і декларативної, але щирої [13, с. 7].

Перші збірки «З походу» (1947), «Незбориме плем'я» (1948), «Поезії» (1949), «Мужність» (1952), дійсно, як зазначає дослідниця О. Бровко, майже не вирізнялись у загальному поетичному потоці. Як і Д. Білоус, П. Воронько, С. Олійник, О. Підсуха, Микола Руденко переніс у поезію все те, що побачив на фронті. Вірші 40-50 років відзначаються ключовими для повоєнної літератури мотивами та образами (ціна перемоги, фронтові зустрічі, вічність пам'яті, повоєнна відбудова тощо), тому художній дебют поета не став помітним явищем у вітчизняному письменстві.

Про саму війну поет написав кілька посередніх поезій. Сам Руденко зізнається у своїй праці «Найбільше дивно - життя», що тема війни ніколи його особливо не вабила, хоч вона не одне десятиліття лишалася злободенною. Причина полягає саме в тому, що «війна вбиває в людині людину ще до її загибелі. Вбиває вже тим, що людина має зректись власної особистості, перетворившись на робота» [14, с. 56].

Біографічних моментів у повоєнній поезії Микола Руденко торкається поверхово, ледь помітно, лише при детальному вивченні його життєвого шляху впадають в око художньо забарвлені елементи біографії. У одному із віршів, ліричний герой, овіяний природою Білорусії, впізнає в її ландшафтах знайомі серцю місця, згадує про тяжке поранення (саме на території Білорусії Микола Данилович потрапив під кулю):

*У затінку смолистої сосни Впізнав
я два замшілі валуни,
Де серед тихих білоруських нив,
Я кров свою напровесні пролив.*

Поезія «Синові» якнайточніше передається лихо минулих років, у кожній строфі відкривається правдива історія солдата, виснаженого, але мужнього і волелюбного, з гіркотою ліричний герой розповідає сину, якого цікавлять батькові ордени, про події, через які прийшлося пройти, щоб зараз ці значки красувались на його грудях, на перший погляд Руденко торкається загального, традиційного образу війни, але подальші слова «і скільки випало мені утратити друзів на дорозі...» одразу спростовують хибність цієї думки, бо в уяві постає солдат із спогадів Миколи Даниловича, який ціною власного життя, витягнув його із окопу.

Події Великої Вітчизняної війни змінили світобачення поета, ставлення до оточуючого виявилось більш критичне, доросліше, бо побачена і пережита жорстокість не може не залишити негативного сліду в свідомості людини, - вона зціплює, гальмує подальший розвиток:

*Довго я виходив із війни,
Пробивав духовне скам'яніння.*

А для того, аби відновити своє «Я», потрібен немалий час, проте реабілітація себе як поета не говорить про те, що стиль і манера писати буде тією ж, тут важливе місце треба віддати життєвим перипетіям і досвіду:

*Вірші давніхліт...А де ж вони?
Бракувало щирості йуміння.
Відшуміли сили молоді,
Інші обживаються причали.*

*Я поетом став лише тоді,
Коли всі великі вже кінчали.*

Леонід Талалай вважає, що 60-ті роки для Миколи Руденка були найважчими. Одному Богові відомо, що творилося тоді у душі поета-людини, яка мала все, до чого прагнула переважна більшість письменників: книги, славу, премії, посаду, матеріальний достаток... Які відбувались діалоги між поетом і його совістю! Скільки було безсонних ночей, болючих роздумів!

*Весь я наповнений снами,
Наче баркас уловом.
В серці моєму грізно Дихає
море зелене.
Весь я дзвеню наскрізно Вітерлетить
крізь мене [13, с.128]*

Його світ почав змінюватись. Про це Микола Руденко і сказав у статті «Поезія і популярність», хоча це ще не був відкритий протест проти існуючого ладу в радянській літературі, але там вже було досить сказано про суспільний обов'язок поета [6, с.11].

Яку необхідну було мати мужність, щоб усім спокусам сказати «Ні!», вибрати правду, розуміючи всі наслідки свого вибору. Руденко згадує, що насправді жага до свободи слова, до правди жила в ньому ще з дитинства, хоча й придушувалась певними суспільними чинниками, але розуміння того, що прозріння прийшло відкриває очі ширше:

*У час прозрінь, надінь і струсів,
У час вагань і дозрівань,
Я те пізнав, що знати мусив Іще в свою
донецькурань.
Збагнув, яким струмком лінивим,
Текли мої скупірядки,
Неначе був я негативом,
Де чорне й біле . навпаки [13, с.179].*

П. Григоренко влучно назвав прозріння Руденка «карколомним стрибком униз». Скільки пересічних громадян СРСР не уважатиме «божевіллям» того, що проміняв Руденко - відомий поет, секретар СПУ на тюрму й повільне вмирання серед мук [12, с. 187].

Виношуючи нові ідеї, ділячись ними з тими людьми, до яких відчував довіру, Микола Руденко породив в серцях сумніви щодо власного здорового глузду, як

відомо, в ньому перестали вбачати власне друга, по суті, - зрадили. Отож вся досада, гіркота вилилась у віршах:

*Якщо твоїтовариші не ділять дум твоїх віднині,
Не дай торкнутися душі Рукам, що зраджують
святині.*

1976 році М.Руденко написав поему «Історія хвороби (Щоденник кандидата в шизофреніки)», в якій змалював подію із свого власного життя - примусове перебування в психіатричній лікарні. Щоправда, у Передруці поему надрукували під назвою «**Я** - вільний». Редактори пояснили, що зробили це тому, бо розуміли: хоча поет перебував на психіатричній експертизі в Києві і фізично: був ув'язнений, і поневолений, але духовно - він був вільний. Поема «Я - вільний» - перший твір Миколи Руденка, який появився друком за кордоном. Це сповідь людини, яка була приречена на найбільш небезпечне покарання - ув'язнення і насильне лікування здорової людини і в психічній тюрмі [6, с. 27]:

*Мене вивчають психіатри пильні,
А я вже чую шкірою біду,
Неначе виноградинка в давильні Під прес нещасний
скоро попаду.*

Все частіше у поезії Руденка зустрічаються мотиви самокритики. Лише збірка поезій «Оновлення» своєю назвою окреслює всю суть перед'явлених в ній творів, підказує авторську тенденцію до змін, вбирає біль та розчарування.

*В порожній фразі бачив щось нове,
За правду видавав ходячу плітку.*

Процитовані рядки із вірша «Каяття», скільки в ній болісних прозрінь, гіркоти, спокути. Читання цієї поезії дає ефект перебування на одній хвилі з автором, проймання настроєм - а саме жалем, одне речення, ніби впливає з іншого, що супроводжує певний горизонт очікування стосовно викладу наступної авторської думки:

*І жаль мені змарнованихроків,
Що заблукали на дороги грузні,
Як жаль верхівцю згублених підків,
Коли попереду немає кузні!*

В поезії М. Руденка немає притишеності, тут вперше заговорила людина, для якої не існувало вищих, крім Бога, інстанцій, людина, що звільнялась від ідеологічних догм, - це сам Руденко:

*Нелегко, забувши про славу та користь Усе,
чим ти жив, протрусить через сито І, в
грудях долаючи кволість тахворість,
Самого себе до глибини змінити.
Та спершу на тебе впадуть потрясіння,
Немов землетруси, що збурюють сушу,
Неначе на поле протрухле насіння,
Зневіра і сумніви ляжуть на душу.*

Леонід Талалай порівнює Руденка з героєм роману Льва Толстого «Війна і мир» Андрієм Балконським, коли Микола Руденко, як і поранений князь, хоче поглянути в небо і побачити, що «Хтось там, сонячний, ходить у хмарах. І небо гойдається дзвоном», і, оновившись, відчутти, що

*Пильно звірила гроза
Ваги добра і зла
І, зваживши всі «проти» і «за»,
Мені судьбу дала.
Таку судьбу, що й ворогам Її не побажай:
Рубці . душі, цвяшки . ногам,
А слову-урожай! [13, е.17].*

Поет - це людина, якій вкрай треба притулок, насамперед душевний, і якщо його немає, то він згоджується на перший поклик таких же, як і він сам - обездо- лених, тих, хто вміє вболівати не лише за своє власне, а кому болить доля всього світу. У постатях дисидентів Руденко знайшов осіб, обраних Богом задля благого діла на землі. Із всіх поезій, які написані в період дисидентства, потрібно виділити ту, яка передавала весь зміст, ідейну сформованість та стійкість автора після його зустрічі з російський дисидентом Андрієм Сахаровим, якому, по суті, вірш і присвячений:

*Така вийшов нарешті туди, де мене
Зклопотані долею світу зустріли,
Розворушена челядь їх люто клене,
Посилаючи в груди отруєні стріли.
Марна справа! Узявши пророцтво старе,
Вам, безликим, свій дух протиставимо вперто Ми
ж здобудемо право спокійно померти*

(«Прозріння», 1974).

В цих рядках виразно відчувається смак гостроти. «Вам, безликим» - звертання, що надає ефекту іронічності, висміювання можновладців, їхньої моральної пустоти. Вони приховують справжнє обличчя перед народом, якого не здолати. «Безликі» звучить паралельно в думках автора разом із «бездуші» «жорстокі», «підлі».

Великий доробок становлять твори, написані під час ув'язнення; різної тематики, композиції, серед яких більшість поезій біографічного характеру.

Щоб справа Руденка «не набула широкого розголосу», суд над поетом відбувся не в Києві, а на його батьківщині, на Донеччині. Схвильований цим ходом, Микола Данилович обдумував - Для чого? [13,с.18]

*Можливо, заради прощання Мене повернула
година остання На землю, з якої длярим і думок
Життя мого витік нерівний струмок.*

Гіркою була для поета тодішня зустріч із рідним краєм, але в кожного справжнього митця є щось від Антея. [13, с.18]

У Донецькій в'язниці світ перестав існувати - він переоселився в глибини душі, перевтілюючись у власне «Я», збайдужів. Уже через тиждень М. Руденко напише:

*Я страх відкинув геть, байдужим став до болів.
У грудях миготять зірниці потайні.
Колись я в світі жив...Тепер, позбувшись волі,
Я цілим світом став...І світ живе в мені.*

Але життєві бурі не збіднили авторської уяви. Його слова, незважаючи на темряву та сирість оточуючого тоді середовища, ллються у вірші, як сонячні промені на холодну землю, зігріваючи:

*Я бачу крізь сонця-я так далеко бачу,
Що байдуже мені до всіх моїх скорбот.*

Під час слідства Руденкові пропонували «покаятись, облили помями колег і друзів, кинути якомога більше прокльонів на адресу українських буржуазних націоналістів» («Слідство») в обмін на звільнення. Але не каючись в душі, він не міг покаятись на папері. Людська справедливість вирувала у поетових жилах, отож зректись своїх переконань - означало б зрадити самого себе. Одразу після допиту Микола Данилович, повернувшись до камери, написав вірша:

*Так просто все: напишеш каяття . Іроздобудеш
право на життя.
Лише десяток слів чи, може, фраз . І все вчорашнє
вернеться нараз.
... Ітільки тиуже не будеш ти.*

У таборах поет продовжує писати. Можна позаздрити його працездатності, працелюбності. Але поет ховається, пише нишком, непомітно:

*Я живу, як в колодязі Бачу лиш зорі,
Котрі кличуть мене, щоб не спавуночі.
Зодягають хапливо, ще темно надворі Крадусь
так, щоб не вгледіли наглядачі.
І в каптьорці пишу: там, де сушать онучі*

(«Моя схованка»)

Має рацію І. Іванов в тому, що творчість поета цього періоду сприймається як художньо-документальне свідчення ув'язненої людини. Тут поезія - не тільки єдина відрада, а й свідчення ув'язненого митця про перебування в неволі. Реалії тюремного життя в поезіях «Чорна далина», «Реабілітований»... сприймаються як невід'ємні атрибути політичної системи 30-70 років. О. Бровко вказує на зв'язок такої поезії із творчістю Т. Шевченка, що має як зовнішній вияв на рівні спільних мотивів, образів, сюжетів, ремінісценцій, епіграфів, цитувань, так і глибинний характер на рівні розуміння специфіки мистецтва, що живиться голосом духу.

Часопростір для ув'язненого окреслений за допомогою символу квадрата, у якому плин годин, тижнів, місяців створює ефект відірваності від світу. Опозиційність “квадрат” - “коло” в міфологічній системі уявлень є еквівалентом опозиції “небо” - “земля”. Для ліричного героя вірша М. Руденка “Якби те, що мені заболіло” “неба квадрат невеликий” залишається джерелом барв, образів, подій. Часопросторовий рівень вірша “Немов би й світу вже нема” позначений колообі-гом від споглядання тюремної дійсності до первинного хаосу, окресленого через невизначене “щось”, і знову до в'язничного світу. Поет подає ланцюжок перевтілень і закріплює ознаки прадавнього хаотичного тла природи в образі тюремної камери, що розгортається до узагальненої картини політичного життя, увиразненої словесними повторами. Окрім того, низка поезій являють реалістичну замальовку, епізоди, що є автентичним свідченням ув'язненого про умови його перебування (“Пліч-о-пліч сплю...”, “Наглядачка”, “В сусідній камері...” тощо) [1, с.113].

Пробувши чотири роки відірваним від цілого світу, Микола Данилович у поезії «Відносність часу» згадує свої друзів, котрі були з ним до останньої хвилини, проте час летить, а тюрма, як була сірою так і є, і нічого не змінилось.

*Я знаю, друзі, певно вам здається,
Що монотонність робить довшим час.
Четвертий рік в неволі серце б'ється,
А ніби вчорая полишив вас.*

У табірних творах Миколи Руденка все та ж незламна сила духу, жага пізнання світу і себе, ніякого квиління, ніякого страху перед жахливою дійсністю. Вони просто-таки вражають своїм оптимізмом, просвітленістю, навіть у порівнянні з

мужніми, сповненими драматизму поезіями В. Стуса. Читаючи їх, часом стає соромно за «сльозотивчу продукцію» свою і своїх колег, яким не довелося дивитися на обрій крізь колючі дроти. Воістину, говорить муж! «Караюсь, мучусь, а не каюсь». А мучило поета не так своє становище зека, як доля близьких йому людей, що їх переслідували з відомих причин, мучила доля України. Що ж до себе то він відмітав будь-яку жалість [13, с.19]:

*... та все ж, коли мій земний час промине,
Ви, друзі, підносячи келих недільний,
Ніколи не смійте жаліти мене.
Бо, може, лиш я був по-справжньому вільний.*

Це, звичайно, не означало, що в поета не боліла душа за втраченою долею, що в нього не було гірких роздумів. Були! І про це він теж писав, але писав просто, без надриву, без нагнітання та псевдо емоцій:

*Не інший хтось - мене загнало слово Сюди, де
дротом заткана нора.
Благаю, всемогутній душолове,
Пусти мене на волю . вже пора! [13,с.19]*

Певне, тільки зачерствіле серце не здригнеться від таких слів, від такого благання. А невимушеність і природність, з якою висловлює поет свої гіркі почуття, лише підсилюють дієвість його сповіді, його слова. Особливо хвилює табірна інтимна лірика поета, виділяється своєю масштабністю та емоційністю поема «Побачення». Хвилюють такі коротенькі ліричні шедеври поета як «Лежать між нами дев'ять літ»

Ще раніше, в іншому творі, звертаючись до коханої, поет писав:

*Скажи мені, які у тебе очі?
Ідуть літа. Ловлю себе на тім,
Що образ твій, мов свічечка серед ночі,
Вгасає в ореолі золотім [13, с.20].*

Слід сказати, що написані ці вірші, коли дружина, Раїса Опанасівна, відбувала строк в концтаборі.

1981 рік - був для Миколи Руденка роком песимізму, втоми, до того ж в цей період його здоров'я значно погіршується:

*Не криюся: життя мене стомило,
Бо знає втому навіть мідний дзвін,
Що також скаржиться, якби не било, - Безмежно
довго не старівся б він.*

У віршах простежуються звуки ностальгії, певно сорому за прожите життя, смуток огортає поета з кожним днем все більше і більше, а думки про смерть навідувались все частіше.

Моє життя безрадісним було . Можливо, на тім світі ліпше буде?

Або ж:

*Помру . і нерозгаданим лишиється,
Чого приходивяу світ земний?*

І в такі хвилини, авторові здається, він ще не все довів до кінця та на цій планеті і чи не дарма прийшов... Скільки риторичних питань, невизначень, думок, відчутна повна зневіра і потрясіння.

Проте наступна поезія лякає більше. Тут Руденко Землю порівнює з в'язницею, а про себе пише гарячо, самокритично:

*Та мушу визнати: планету Землю ненавиджу, буває, мов тюрму.
Себе ненавиджу . себе такого,
Яким яєум'язах, у кістках.*

Микола Руденко ввійшов літературу, як особистість, котру не скорила радянська доба. Сама ж владна верхівка підвела Руденка до прозріння, переосмислення і оновлення. Цілковита несправедливість, примусовість, йому, людині з ідеальною біографією, котра могла досягнути неабияких кар'єрних успіхів, дали чітко зрозуміти, що криється всередині такої величезної могутньої держави як Радянський Союз.

Література

1. Бровко О. Лірика Миколи Руденка / О. Бровко. - Луганськ: Альма-матер, 2003. - 172 с.
2. Віват Г.І. Лірика дисидентів в інтертекстуальному полі множинності: монографія / Ганна Віват. - Одеса: ВМВ, 2010. - 55 с.
3. Вісник репресій в Україні. Закордонне представництво Української Гельсінської Групи. - Нью-Йорк, 1981, вип. 5. - С. 6.
4. Власенко І. Життя за формулою Бога: [Микола Руденко] / І. Власенко // Київ. - 2006. - № 3. - С. 156.
5. Гайворонська Г. Яз чистим серцем повернувся на Україну: [про життя і творчість Миколи Руденка] / Ганна Гайворонська // Бахмутський шлях. - 1995. - № 3/4. - С. 24.
6. Григоренко П. Микола Руденко - поет, філософ, борець / П. Григоренко // Руденко М. Прозріння. Поезії. Поєми. - передрук сам видавничої збірки з України. - Укр. вид. «Смолоскип» імені В.Симоненка. - Балтимор-Торонто, 1978. - С. 7-32.
7. Кіпіані В. 75 весна Миколи Руденка / В. Кіпіані // Нова Миколаївська газета. - Передрук, 2001.
8. Кіпіані В. Три чверті віку / В. Кіпіані // УНІАН-суспільство. - Передрук, 2001. - С. 1
9. Козак Сергій. Від охоронця Кремля до політв'язня: Розмова з Миколою Руденком / Сергій Козак // ЛітературнаУкраїна. - 1992. - 30 квітня.
10. Коли йдуть на бенгальські вогні та шумові ефекти: Розмова з Миколою Руденком // Молодь України. - 1994. - 12 квітня.
11. Неживий О. Подвиг: [про Миколу Руденка] / О. Неживий // Літературна Україна. - 2009. - № 26. - С. 22.

12. Пелех У. Від розстріляного до замученого відродження / Уляна Пелех. - Торонто, 1988. - 187 с.
13. Руденко М. Д. Вибране: Вірші та поеми (1936-2002) / Упорядкування, передмова і післямова Талалая Л. М. - К.: Дніпро, 2004. - 776 с.
14. Руденко М. Д. Найбільше диво - життя. Спогади / Микола Руденко. - Київ; Едмонтон; Торонто / Канада. Інститут українських студій: вид. ТАКСОН, 1998. - 27 с.
15. Руденко Микола. Поезії. - К.: Дніпро, 1991.
16. Сверстюк Є. Зачарований життям: інтелектуальна драма Миколи Руденка Є. Сверстюк // Літературна Україна. - 1998. - 3 грудня.
17. Талалай Л. М. Пером із янгольського пера [Про творчий та життєвий шлях Миколи Руденка] / Л. М. Талалай // Київ. - 2002. - № 9, - С. 13-34.
18. Талалай Л. Пробуджений совістю: [Микола Руденко] / Л. Талалай // Диво слово. - 1999. - № 6. -С. 34-45.